

Олександр БОЙЧЕНКО

ПОГЛЯНЬ, ЯК НАМ СВІТИТЬ ЗОГНИЛА ВАРШАВА

Хто від моменту визнання української незалежності залишається найуважнішою до нас країною світу? Відомо: Польща. Скласти їй конкуренцію може хіба що Росія, але позаяк Росія – це синонім Газпрому, а Газпром – це синонім ФСБ, то хотілося б дочекатися тієї світлої днини, коли ми нарешті станемо для неї абсолютно нецікавими – навіть якщо після цього в Росії не вийде друком жодного рядка у перекладі з української. Ну це так, мрії.

Натомість – реальність. Було б наївно думати, ніби в 1991 році всі поляки запалали любов'ю до українців. Як зізнався один знаний у нас польський письменник, його мати й сьогодні повторює: «Львів? Нема такого міста». Але, на щастя, в політичних, інтелектуальних і мистецьких колах незалежної Польщі переміг курс Єжи Ґедройця на розвиток добрих стосунків з Україною. А це попервах було справою нелегкою, особливо – в книговидавництві. Бо за часів СРСР поляки цілком справедливо склали собі враження про українську літературу як про винятковий заповідник соцреалізму з усією його розумово-естетичною убогістю.

Протягом 90-х років репутацію вдалося змінити. З одного боку, з'явилися (або вийшли з підпілля) зовсім інакші українські твори, з другого ж, як зауважує 1-й Радник посольства РП в Україні Оля Гнатюк, «підросли гарні молоді перекладачі [йдеться про Катажину Котинську, Ренату Руснак, Міхала Петрика та ін. – О.Б.], сформувався інтерес до сучасної української культури загалом. Вона показала своє модерне обличчя, достатньо відмінне, щоб зацікавити, та водночас достатньо впізнаване, щоб бути зрозумілим». Сама пані Оля, до речі, відіграла тоді не останню роль у процесі «відкривання України»

польському читачеві, упорядкувавши кілька важливих антологій (у тому числі «Рибо-вино-кур») і переклавши десятки важливих текстів (у тому числі «Рекреації» Юрія Андруховича).

Пік популярності української літератури в Польщі припав, ясна річ, на 2005 рік, коли такі різні часописи, як «*Twórczość*», «*Lampa*» чи «*Na!art*», присвячували нам цілі номери з жовто-блакитними або помаранчевими обкладинками, а видавці метушливо шукали, кого б то ще з українців перекласти, поки мода не минула. Того ж року відбувся організований краківським Інститутом Книжки та кількома видавництвами фестиваль «*Teraz Ukraina*», який охопив шість найбільших міст Польщі. Його учасниками стали Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Микола Рябчук, Тарас Прохасько, Назар Гончар, Наталка Сняданко, Сергій Жадан, Андрій Бондар, Галя Крук, Остап Сливинський, Любко Дереш і російськомовний Андрій Курков. До названих авторів ще треба додати Олександра Ірванця, чий роман «Рівне/Ровно» позаминулого року увійшов до фіналу премії «*Angelus*» (роком раніше цю премію здобув Андрухович з «Дванадцятьма обручами»), Софію Андрухович з «Жінками їхніх чоловіків» та «Сьомгою», Ірену Карпу з «Фройд би плакав» і Юрія Винничука з близькими полякам «Кнайпами Львова». Ось цими приблизно іменами сучасна українська література і представлена на польському книжковому ринку.

Абсолютним чемпіоном Польщі з друкування української літератури (точніше, прози й есеїстики) є видавництво Анджея Стасюка і Моніки Шнайдерман «*Czarne*». Тут вийшло сім книжок Юрія Андруховича, в середньому по 4-5 тисяч примірників кожна (але «Московіада» і спільна зі Стасюком «Моя Європа» ще й перевидавалися, а «Дванадцять обручів» додруковувалися, тож наклади доросли до 7-8 тисяч). Понад п'ятитисячним накладом розійшлася «Колекція пристрастей» Наталки Сняданко і сумарно десятитисячним – Жаданові «*Anarchy in the UKR*», «*Big Mak*», «*Депеш Мод*» та «Гімн демократичної молоді». «*Czarne*» ж видало згадані книги Софії Андрухович та Ірени Карпи, а також три книжки Тараса Прохаська: «Інші дні Анни», «Непрості» і «З цього можна зробити кілька оповідань».

На запитання, чому саме ці автори, головний редактор видавництва Моніка Шнайдерман відповідає: «Бо це чудова література, ми тепер у Польщі такої прози не маємо. Нам взагалі цікаво видавати книжки, з яких можна довідатися про життя в інших країнах. Усі видані нами українські письменники неподібні між собою, але всі вони допомагають нам зрозуміти Україну і, до того ж, роблять це дуже цікаво з літературного погляду».

Ліричний відступ. Щоб бути стійкою, брехня мусить містити в собі частку правди. У певних «вузьких колах обмежених людей» існує стійке переконання, ніби поляки (принаймні «Czarne») друкують тих українців, яких їм скаже друкувати Андрухович. Частка правди у даному випадку полягає в тому, що Андрухович у Польщі є найвідомішим українським письменником, чиею думкою раз по раз цікавляться газети й журнали, телебачення і радіо. Цікавиться, звісно, і «Czarne». Та що там «Czarne»: он і редактор німецького гіганта «Suhrkamp» Катаріна Раабе у розмові з Євгенією Білорусець згадує, що першим з-поміж українців вони видали Андруховича, а потім – завдяки його рекомендаціям – Жадана і Дереша (після цієї розмови «Suhrkamp» видав ще й Прохаська).

Одне слово, Андрухович справді рекомендує – і полякам, і німцям (а може, з огляду на мапу поширення його книжок, і ще десяткові країн), допомагаючи в такий спосіб «колегам по перу». Але дружня рекомендація і вихід книги – це різні речі навіть для польських видавництв, не кажучи про західніші. Показовий приклад: два роки тому загинув молодий польський письменник Мірек Нагач. Мірек був «літературним сином» Анджея Стасюка, і перші три його книжки видало саме «Czarne». Однак четверту – роман «Незвичайні пригоди Роберта Робура» – видавництво відкинуло. Невдовзі Нагача не стало. Моніка з Анджеєм дуже любили Мірека, вони продовжують опікуватися його матір'ю, але публікувати «Роберта Робура» все одно категорично відмовилися, бо вважають, що цей роман не відповідає принципам їхнього видавництва. Здається, достатній доказ того, що згаданих українських авторів «Czarne» видало не лише завдяки протекції.

Де є чемпіон, там мусять бути й інші учасники перегонів. Зокрема «Prószyński i S-ka», в якому вийшли друком Дереш з Ірванцем, або

«W.A.V.», яке познайомило поляків із «Польовими дослідженнями з українського сексу» та збіркою оповідань «Сестро, сестро» Оксани Забужко. За словами керівника відділу авторських прав «W.A.V.» Бланки Восков'як, «ідея видати Оксану Забужко була дуже вдалою, що підтверджують відгуки як критиків, так і читачів. Крім того, «Польові дослідження» ми вже й перевидали, а це у нас трапляється нечасто». Тим часом видавництво «Nemrod» активно взялося за літературу есеїстичного характеру, як от «Сни про Європу» (шестеро наших від А до Z), «Львів. Три есе» (Сняданко, Іздрик і Юрко Прохасько), «Україна» (фотоальбом із текстами Жадана й Тараса Прохаська) і Тарасове ж «Спалене літо».

Має серед поляків своїх симпатиків і українська поезія. По-перше, це перекладач (тобто спочатку відомий поет) Богдан Задура. За останні кілька років у його перекладах з'явилися окремими книгами «Пісні для мертвого півня» Юрія Андруховича, «Jogging» Андрія Бондаря (співавтор перекладів Адам Відеман), «Історія культури початку століття» Сергія Жадана, «Рухомий вогонь» Остапа Сливинського, «34 вірші про Нью-Йорк і не тільки» Василя Махна та антологія «Вірші завжди вільні» (20 поетів, так би мовити, від Павличка до наших днів). По-друге, це видавництво «Viuo Literackie», яке власне і видало ці книжки (крім Бондаревої), а також збірку Андруховича «Екзотичні птахи і рослини» у перекладі Яцека Подсядла.

Тепер – питання: чи відображення української літератури у польському (ширше – європейському) дзеркалі є об'єктивним? Ні, не є. Бо воно взагалі об'єктивним не буває. Українських письменників, яких «пересічно освічений» європеець не читає, можна більш-менш розбити на три групи. Перша група – це, як не сумно, наша класика. Та ж Катаріна Раабе із «Suhkamp» прямо каже: так, Жадан і Дереш мають свою аудиторію, «Культ» взагалі став у Німеччині бестселером, але «нам поки що не близькі Шевченко, Франко, хоч вони й перекладені». Ясна річ, пані Раабе не стверджує, ніби Жадан з Дерешем видатніші за Шевченка з Франком. Просто бувають письменники близькі, а бувають не близькі. Зрештою, націєтворча (і націоналістична) література, як правило, є літературою внутрішнього користування і рідко стає

близькою представникам інших націй: не подають вони руку козакові, їм своїх «козаків» вистачає.

Друга група – це наші проституйовані «народники», які намагаються пафосом і «кров'ю серця» компенсувати безнадійну стилістику, від чого та стає ще безнадійнішою. Особливо ефектно звучать їхні погрози, мовляв, от перекладуть нас – тоді побачите. Вже бачу: одну з найкращих (серйозно) книжок цього дискурсу – «Націю» Марії Матіос – поляки три роки тому переклали. І що? Де реакція? За бажання тут можна запідозрити всесвітню антиукраїнську змову. А можна тверезо запитати себе: «Чи багато українських селян читало, припустимо, Дороту Масловську?». Мабуть, ні, бо навіщо їм таке? Але якщо, умовно кажучи, жителів села Матіос не цікавить проза Масловської, то чому жителів міста Масловської має цікавити проза про село Матіос?

Нарешті третя група – це висока українська поезія від раннього Тичини до, скажімо, Римарука і проза на зразок Хвильового, Домонтовича чи Йогансена. Грошей на такій літературі закордонні видавництва не зароблять, але її присутність у світі суттєво покращила б наш культурний імідж. І ось аж тут настає черга держави. Причому головне – щоб вона нічого не вигадувала, а просто перейняла досвід, наприклад, краківського Інституту Книжки, який за кілька років уже встиг фінансово підтримати видання 800 польських книг у майже 50 країнах. А поки у нас такого інституту немає, краще не мучити себе запитаннями: «Чому ми їхнього Герберта знаємо, а вони нашого Стуса ні?».